

Nowatorskie ujęcie dyscypliny sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego w „Kodeksie prawa kanonicznego” z 1983 roku

Nie tak dawno, bo w 2017 roku Kościół obchodził setną rocznicę wydania pierwszego kodeksu prawa kanonicznego, zwanego również Pio-Benedyktyńskim. Rok 2003 wiązał się z kolejną, ważną dla kanonistów datą – miało bowiem czterdzieści lat od ukazania się drugiego kodeksu prawa kanonicznego, promulgowanego przez papieża Jana Pawła II. Oba dzieliło sześćdziesięciolecie, w czasie którego obowiązywał pierwszy z nich. W niniejszym opracowaniu zostaną ukazane różnice w przepisach kanonicznych dotyczących sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, pod kątem nowości wprowadzonych w kodeksie z 1983 roku, w porównaniu do wcześniejszego. Takich nowości było stosunkowo dużo, stąd zasadniczo analizie prawnej zostaną poddane te, zdaniem autora, najistotniejsze. Opracowanie nie zawiera przepisów, które ukazały się po promulgacji pierwszego kodeksu i przed promulgacją drugiego. Chodzi tu przede wszystkim o niezwykle bogate prawodawstwo posoborowe (po soborze watykańskim II). Powody tego są głównie dwa: analiza tych dokumentów musiałaby być niezwykle obszerna, ze względu na ich liczebność oraz dlatego, że porównując bezpośrednio oba kodeksy, można w sposób wyraźny zauważyć nowatorskie ujęcie sakramentów u współczesnego prawodawcy kościelnego, w porównaniu z rozwiązaniami z początku XX wieku.

Opracowanie składa się z trzech punktów, poświęconych sakramentom wtajemniczenia chrześcijańskiego, a więc kolejno sakramentom: chrztu, bierzmowania i Eucharystii.

1. Sakrament chrztu

Pierwszym, fundamentalnym sakramentem jest chrzest. Jego przyjęcie stanowi nieodzowny warunek zbawienia człowieka. Tak został sformułowany kanon wprowadzający do przepisów odnoszących się do chrztu, zawartych w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku¹. Kodeks papieża Jana Pawła II, zarówno w odniesieniu do omawianego sakramentu, jak i do pozostałych, wprowadza istotne *novum*. Pierwszy z kanonów rozpoczynających fragment poświęcony kolejnemu sakramentowi jest niejako kwintesencją nauczania Soboru Watykańskiego II. Chrzest jako brama sakramentów, konieczny do zbawienia, przez rzeczywiste lub przynajmniej zamierzone przyjęcie uwalnia od grzechów, odradza do dziecięctwa Bożego i kształtuje na wzór Chrystusa. Przez niezniszczalny charakter ochrzczeni zostają włączeni do Kościoła².

Przepisy kanoniczne poprzedniego kodeksu zawierają rozróżnienie chrztu uroczystego i prywatnego. Uroczystego dokonywało się z zachowaniem wszystkich obrzędów i ceremonii, przewidzianych w księgach liturgicznych. Chrzest prywatny był sprawowany jedynie z zachowaniem samej formuły liturgicznej i użyciem niepoświęconej wody, w nagłych przypadkach w niebezpieczeństwie śmierci³. Obowiązujący dzisiaj kodeks takiego rozróżnienia już nie posiada. Z pewnością ustawodawca kościelny uznał, że każda forma chrztu ma charakter publiczny, jako wprowadzenie do Kościoła, w imieniu całej wspólnoty i w jej wierze.

W odniesieniu do szafarzy pierwszego sakramentu poprzedni kodeks (podobnie jak obecny) odróżnia zwyczajnych od nadzwyczajnych. Zwyczajnymi byli wtedy biskupi i prezbiterzy. Do nadzwyczajnych zaliczano diakonów (chrzczących uroczyście po otrzymaniu na to pozwolenia ordynariusza miejsca lub proboszcza) oraz innych ludzi udzielających chrztu prywatnego w niebezpieczeństwie śmierci. Co ciekawe, wśród wspomnianych kodeks wyróżniał także rodziców osoby

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–593, kan. 738 § 1 [dalej: KPK 1917].

² Zob. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 849 [dalej: KPK 1983]; por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 11, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 113 [dalej: Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*].

³ Zob. kan. 755 § 1, kan. 759 § 1 KPK 1917.

chrzczonej, mogących chrzczyć wyłącznie w niebezpieczeństwie śmierci dziecka⁴. Kodeks z 1983 roku również dzieli szafarzy na zwyczajnych i nadzwyczajnych. Jednak do grupy zwyczajnych „przenosi” niejako diakona⁵. Szafarzami nadzwyczajnymi są obecnie katechista (czyli osoba świecka, wyznaczona przez ordynariusza miejsca dla przygotowywania do przyjęcia sakramentów, czasami organizowania życia liturgicznego lub udzielania sakramentów jako szafarz nadzwyczajny itd.), konkretna osoba wyznaczona przez ordynariusza miejsca, a w przypadku konieczności każdy człowiek posiadający odpowiednią intencję⁶. Warto podkreślić, że w porównaniu do poprzedniego kodeksu, kiedy uroczyscie w świątyni mogli chrzczyć jedynie diakoni i kapłani, teraz czynią to również osoby świeckie wyznaczone przez wspomnianą władzę kościelną. Kodeks poszedł zatem w kierunku niejako zabezpieczenia wiernych przed brakami wyświęconych szafarzy chrztu.

W kwestii osoby przyjmującej chrzest należy zauważyć nowy wymóg prawny związany z chrztem dorosłych. Kodeks Pio-Benedyktyński zobowiązywał dorosłego do wysłuchania Mszy Świętej zaraz po przystąpieniu do chrztu⁷. Aktualnie obok uczestnictwa w Eucharystii wraz z przyjęciem Komunii Świętej pojawiła się nowa dyspozycja – bierzmowania go po ceremoniach chrzcielnych. Takie „skumulowane” udzielanie wszystkich trzech sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego jest posoborowym nawiązaniem do praktyki z pierwszych wieków chrześcijaństwa.

Wśród istotniejszych zmian kodeksowych są również te dotyczące chrzestnych. W starym kodeksie znajdował się wymóg posiadania przynajmniej jednego chrzestnego, z możliwością dopuszczenia dwojga chrzestnych różnej płci⁸. Obecny wprowadził do normy istotne zastrzeżenie: „o ile to jest możliwe” przyjmujący powinien mieć chrzestnego lub dwoje chrzestnych⁹. Nowość taka wiąże się przypuszczalnie z warunkami panującymi obecnie w niektórych krajach. Już nawet w Polsce nierzadko zdarzają się przypadki niemożliwości wskazania przez rodziców osób spełniających prawne wymagania do sprawowania funkcji chrzestnego.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku rozróżniał nieważność i niegodziwość pełnienia urzędu chrzestnego. Nieważnie pełniła go osoba, która nie doszła do stanu

4 Zob. kan. 738 § 1, kan. 741–742 KPK 1917.

5 Właściwie, diakon stał się szafarzem zwyczajnym chrztu już na mocy postanowień Soboru Watykańskiego II. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*, nr 29.

6 Zob. kan. 861 KPK 1983.

7 Zob. kan. 753 KPK 1917.

8 Zob. kan. 764 KPK 1917.

9 Zob. kan. 872–873 KPK 1983.

używania rozumu, ponadto nie została wybrana przez chrześniaka, jego rodziców, opiekunów lub szafarza sakramentu, nieposiadająca intencji pełnienia omawianego urzędu, która nie trzymała lub przynajmniej nie dotykała chrześniaka podczas sprawowania obrzędu, była rodzicem albo współmałżonkiem osoby chrzczonej, należała do sekty heretyckiej czy schizmatycznej, została ekskomunikowana, popadła w infamię prawną, została wykluczona od aktów prawnych po wyroku skazującym czy stwierdzającym i w końcu była osobą duchowną zdeponowaną lub zdegradowaną¹⁰.

Tak jak to już zostało wspomniane, obok nieważności poprzedni kodeks wyróżniał także niegodziwość spełniania omawianego urzędu. Niegodziwie spełniali go: osoba, która nie ukończyła trzynastego roku życia (szafarz taką osobę mógł wyjątkowo dopuścić), ekskomunikowana, obciążona infamię prawną (nawet przed wyrokiem) albo faktyczną, obłożona interdyktem, jawny przestępca, osoba zakonna, w tym nowicjusz i duchowny bez pozwolenia własnego ordynariusza¹¹. Warto w tym miejscu zauważyć, że od chrzestnego nie wymagano wcześniejszego przyjęcia bierzmowania.

Czym skutkowało nieważność pełnienia urzędu chrzestnego? Osoba podejmująca się jej nieważnie z pewnością traciła prawa i obowiązki z tym związane, bo faktycznie nie stawała się chrzestną. Wydaje się zatem, że najbardziej na tym poszkodowany był chrześniak, pozbawiony chrzestnego. W dawnych czasach, kiedy ludzie nierzadko umierali we wcześniejszym wieku niż obecnie, wychowaniem sieroty zajmowała się jej matka lub ojciec chrzestny. Zapewne więc jednym z powodów rezygnacji przez prawodawcę kościelnego z konsekwencji nieważności podejmowania się omawianego urzędu była rezygnacja z takiego ujęcia normy. Aktualne prawo przewiduje jedynie pełnienie urzędu chrzestnego w sposób niegodziwy, o ile nie spełnia się wymogów ujętych w kodeksie. Jakie nowości wprowadził tutaj kodeks Jana Pawła II? Norma stanowi wyraźnie, że chrzestnym może być jedynie katolik, czego wcześniejsze prawo nie uwzględniało. Ponadto dodaje, iż osoba należąca do niekatolickiej wspólnoty kościelnej, może zostać dopuszczona razem z chrzestnym katolikiem do pełnienia funkcji świadka chrztu¹². Wydaje się, że w porównaniu do wcześniejszego kodeksu zawężono w tym przypadku grupę osób, którym przysługiwało prawo pełnienia urzędu chrzestnego. Tym bardziej,

¹⁰ Zob. kan. 765 KPK 1917.

¹¹ Zob. kan. 765–766 KPK 1917; por. F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, Opole 1958, s. 13–14.

¹² Zob. kan. 874 KPK 1983.

że posoborowe dyrektorium ekumeniczne zezwalało na to przynajmniej wiernym Kościołów wschodnich niekatolickich. Nastąpiła tu prawdopodobnie pomyłka, gdyż w roku 1993 ponownie wydano takowe dyrektorium przywracające prawosławnym wspomniane uprawnienie, o ile drugim chrzestnym jest katolik¹³.

Kolejnym *novum* było podniesienie wieku chrzestnego – do ukończenia przez niego szesnastego roku życia oraz umożliwienie biskupom diecezjalnym określenie innego wieku niż przewidziany w kodeksie¹⁴. Wydaje się, że wiek może być zarówno obniżony (tak jak przewidywał to kodeks z 1917 roku), o ile w jakiejś części świata młodzież psychicznie i duchowo dojrzewa wcześniej, jak i nieco podwyższony – w przypadku późniejszego dojrzewania.

W obowiązującym prawie pojawił się wymóg prowadzenia życia zgodnego z wiarą¹⁵. Czasy się zmieniły, chrześcijaństwo również. Obecnie nierzadko za dobrych katolików uważają się osoby żyjące w związkach niesakramentalnych, nieczcące Boga przez uczestniczenie w niedzielnej Eucharystii, odrzucające niektóre istotne elementy wiary czy moralności. W okresie obowiązywania pierwszego kodeksu takie postawy należały raczej do wyjątków. Stąd też zastrzeżenie – chrzestnym może być wierny prowadzący życie zgodnie z wyznawaną w Kościele katolickim wiarą, ponieważ do jego głównych obowiązków należy towarzyszenie dorosłemu w chrześcijańskim wtajemniczeniu oraz pomoc rodzicom dziecka w prowadzeniu życia zgodnego z wymogami przyjmowanego sakramentu¹⁶. Obecny kodeks wymaga także od chrzestnych uprzedniego przyjęcia sakramentu bierzmowania¹⁷.

2. Bierzmowanie

Drugim sakramentem wtajemniczenia chrześcijańskiego jest bierzmowanie. Przepisy obecnie obowiązującego kodeksu prawa kanonicznego w stosunku do analogicznych w poprzednim również wprowadzają wiele nowych rozwiązań. Należy przy tym zastrzec, że niektóre z nich pojawiły się już wcześniej, na mocy indultów Stolicy Apostolskiej, w tym przede wszystkim postanowień posoborowych. Pierwsze

¹³ Zob. Pontificium Consilium ad Unitatem Christianorum fovendam, Directorium oecumenicum noviter compositum, nr 98b, 26.03.1993, „Acta Apostolicae Sedis” 85 (1993), s. 1080.

¹⁴ Zob. kan. 874 § 1 nr 2 KPK 1983.

¹⁵ Zob. kan. 874 § 1 nr 3 KPK 1983.

¹⁶ Por. kan. 872 KPK 1983.

¹⁷ Zob. kan. 874 § 1 nr 3 KPK 1983.

poważne zmiany dotyczą szafarza omawianego sakramentu. W kodeksie Pio-Benedyktyńskim zasadniczo był nim biskup, jako szafarz zwyczajny. Do grupy szafarzy nadzwyczajnych zaliczano prezbiterów będących równocześnie kardynałami oraz wikariuszy i prefektów apostolskich, opatów i prałatów udzielnych. Uprawnienie kardynałów do bierzmowania dotyczyło całego Kościoła, natomiast pozostałych było ograniczone do czasu sprawowania przez nich wspomnianych urzędów oraz podległego im terytorium. Prezbiterzy mogli także bierzmować po otrzymaniu specjalnego indultu, który do tego upoważniał¹⁸. Takie indulty były wydawane w poszczególnych przypadkach¹⁹. Warto zauważyć, że przepisy kanoniczne nie wspominały o możliwości udzielenia przez prezbitera sakramentu bierzmowania kandydatowi znajdującemu się w niebezpieczeństwie śmierci.

W obecnym kodeksie kompetencje prezbitera jako szafarza nadzwyczajnego bierzmowania zostały znacznie poszerzone. Na mocy prawa kodeksowego prezbiter może bierzmować, gdy z urzędu lub na zlecenie biskupa diecezjalnego udziela chrztu osobie dorosłej albo przyjmuje ochrzczonego do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim²⁰. Za osobę dorosłą uważa się wiernego po ukończeniu siódmego roku życia. Jeżeli chodzi o drugi z wymienionych przypadków, chodzi oczywiście o osobę już wcześniej ochrzczonej w Kościele niekatolickim lub innej wspólnocie chrześcijańskiej, osobę, która nie była jeszcze bierzmowana albo po chrzcie odeszła od Kościoła katolickiego i nie będąc bierzmowaną, pragnie do niego powrócić.

Kolejną nowością jest umożliwienie prezbiterom bierzmowania, gdy kandydat znalazł się w niebezpieczeństwie śmierci²¹. To uprawnienie jest niemal nieograniczone, otrzymuje je każdy prezbiter, bez względu na pełniony urząd oraz niezależnie czy popadł w kary kościelne²². Prezbiterzy mogą także bierzmować na podstawie powierzenia im tego zadania przez osobę kompetentną. Taką osobą jest po pierwsze biskup diecezjalny, w przypadku gdy zachodzi taka konieczność. Może być nią również inny prezbiter (lub biskup), który sprawując bierzmowanie, w poszczególnych przypadkach, może dobrać sobie prezbiterów, aby wraz z nim udzielali sakramentu²³. Wymóg konieczności w praktyce interpretowany

18 Zob. kan. 782 KPK 1917.

19 Por. M. Pastuszko, *Sakrament bierzmowania (kanony 879–896)*, Kielce 2005, s. 172.

20 Zob. kan. 883 nr 2 KPK 1983.

21 Zob. kan. 883 nr 3 KPK 1983.

22 Por. J. Krzywda, *Sakramenty*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. III/2, Poznań 2011, s. 73.

23 Zob. kan. 884 KPK 1983.

jest stosunkowo szeroko, biskupi nierzadko wyznaczają prezbiterów do udzielania sakramentu osobom dorosłym, które w obliczu rychłego zawarcia małżeństwa kanonicznego, jak najszybciej pragną przyjąć bierzmowanie. Należy jednak w tym miejscu postawić pytanie – czy koniecznie powinien wtedy bierzmować prezbiter? Natomiast w drugim przypadku przewidzianym przez cytowany powyżej kanon, szafarz zwyczajny lub nadzwyczajny, szczególnie kiedy musi bierzmować dużą liczbę kandydatów, lub też poczuł się osłabiony, może wyznaczyć jednego lub nawet kilku prezbiterów, aby pomogli mu, albo nawet zastąpili w trakcie ceremonii.

Przechodząc do podmiotu sakramentu, czyli przyjmującego, należy zauważyć przepis starego kodeksu, który deklarował, że sakrament bierzmowania nie jest konieczny do zbawienia. Jednak nikomu nie godzi się go zaniedbywać, stąd duszpasterze powinni troszczyć się o to, aby wierni przyjmowali bierzmowanie w odpowiednim czasie²⁴. Jak zauważa Marian Pastuszko, kanon ten nie jest zupełnie jasny. Ponadto nie jest całkowicie zgodny z innymi normami, które stanowią wymóg przyjęcia omawianego sakramentu dla kandydatów do stanu zakonnego, święceń i małżeństwa²⁵. Skoro zatem zakonnicy, duchowni i nupturienicy mają obowiązek przyjęcia bierzmowania, to dlaczego pozostali wierni go nie posiadają, chociaż nie jest koniecznym środkiem do zbawienia? Według Mariana Pastuszki Kościół zobowiązuje do wyznawania wiary i prowadzenia życia chrześcijańskiego, a nie do przyjęcia potrzebnych do tego środków²⁶. A może należałoby popatrzeć na ten problem inaczej. Bierzmowanie nie jest środkiem koniecznym do zbawienia dla wiernych, którzy go pragną przyjąć i przyjmują. Jest natomiast konieczne w odniesieniu do osób odrzucających przystępowanie zarówno do bierzmowania, jak i pokuty, Eucharystii czy sakramentalnego małżeństwa. Ponieważ odrzucając Chrystusowe środki zbawienia, nie można zbawienia dostąpić. Żyjąc i umierając w grzechu ciężkim, zamyka się przed sobą prawo do egzystencji wraz z Bogiem w społeczności zbawionych po śmierci.

W kanonie dzisiaj obowiązującego kodeksu nie znalazła się już deklaracja, że przyjęcie sakramentu bierzmowania nie jest konieczne do zbawienia. Natomiast istnieje zobowiązanie wszystkich wiernych do jego przyjęcia w odpowiednim czasie²⁷. Ponadto prawo kodeksowe wymaga bierzmowania nie tylko od osób, które

²⁴ Zob. kan. 787 KPK 1917.

²⁵ Zob. kan. 787 KPK 1917; por. kan. 544 § 1, kan. 974 § 1 nr 1, kan. 1021 § 2 KPK 1917.

²⁶ Zob. M. Pastuszko, *Sakrament bierzmowania*, s. 311–312.

²⁷ Zob. kan. 890 KPK 1983.

wspominał poprzedni kodeks, ale też od chrzestnych i świadków bierzmowania²⁸. Grupy te zostały uwzględnione ze względów kontrolnych, aby nie dopuszczać do wspomnianych w prawie obowiązków katolików nieposiadających pełni sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego²⁹.

Inną nowością w aktualnie obowiązującym kodeksie, w porównaniu z poprzednim, jest określenie wieku kandydatów do bierzmowania. Wcześniejszy zawierał normę, według której proboszczowie powinni się troszczyć o to, aby wierni przystępowali do sakramentu w odpowiednim czasie³⁰. Kandydatów zazwyczaj bierzmowano po ukończeniu siódmego roku życia³¹. W obowiązującym kodeksie wiek ten został dokładniej doprecyzowany – sakrament powinno się przyjmować w pobliżu wieku rozeznania, chyba że konferencja biskupów określiła inny wiek³². Wiek rozeznania to oczywiście siódmy rok życia, ale co istotniejsze konferencje biskupów otrzymały uprawnienie jego zmiany na podległych sobie terytoriach, z którego wiele z nich skorzystało.

Kolejne interesujące nas przepisy dotyczą osoby świadka bierzmowania. Według wymogów starego kodeksu świadek powinien spełniać te same wymogi, co chrzestny, ponadto być już bierzmowanym³³. Podobnie jak przy chrzestnych, część z wymogów obowiązywała do ważności pełnienia funkcji, a inne do godziwości³⁴. Ponadto, o ile nie zachodziła rozumna przyczyna, świadkiem bierzmowania nie powinien być chrzestny kandydata; istniał też warunek, że świadek powinien być tej samej płci, co kandydat, chyba że na odstępstwo od tej zasady pozwolił szafarz sakramentu³⁵. Według aktualnego prawa świadkowie także powinni spełniać wymogi stawiane chrzestnym. Jednak współczesna norma kodeksowa jest niejako przeciwna do poprzedniej, stanowiąc, że wręcz wypada, aby funkcję świadka przyjął ktoś z chrzestnych bierzmowanego³⁶. Zniknął natomiast nakaz pełnienia omawianej funkcji przez osoby tej samej płci, co bierzmowani.

28 Zob. kan. 874 § 1 nr 3, kan. 983 KPK 1983.

29 Por. M. Pastuszko, *Sakrament bierzmowania*, s. 317.

30 Zob. kan. 787 KPK 1917.

31 Por. F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 20.

32 Zob. kan. 891 KPK 1983.

33 Zob. kan. 795 KPK 1917.

34 Por. F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, s. 21.

35 Zob. kan. 796 nr 1–2 KPK 1917.

36 Zob. kan. 893 § 2 KPK 1983.

3. Eucharystia

Trzeci sakrament wtajemniczenia chrześcijańskiego to Eucharystia. W tej materii prawo kodeksowe zmieniło się bardzo istotnie, z tego też względu zostaną tutaj omówione tylko najważniejsze zdaniem autora artykułu zmiany.

Pierwszą poważną zmianą kodeksową jest rozszerzenie możliwości koncelebrowania Mszy Świętej. Dawny kodeks bardzo ograniczał takie przypadki. Zezwalał na koncelebry podczas Mszy święceń prezbiterów i biskupa, przy czym wspólnie celebrowali ją udzielający sakramentu oraz przyjmujący go prezbiterzy albo biskup. Norma obowiązywała oczywiście do godziwości sprawowania Eucharystii³⁷. Obecny kodeks reguluje tę kwestię zupełnie inaczej. Upoważnia bowiem kapłanów do koncelebracji w każdym przypadku, kiedy pożytek wiernych nie wymaga celebrowania indywidualnego³⁸. Nie powinno się więc koncelebrować Eucharystii przede wszystkim w przypadku, gdy wierni przez to nie mieliby możliwości uczestniczyć w Mszy również o innej porze (a taka potrzeba istnieje), albo kiedy zaistniałby problem zmieszczenia się wszystkich chętnych do udziału we Mszy w zbyt małej świątyni.

Przepisy starego kodeksu nakazywały, aby kapłan sprawował Mszę Świętą przynajmniej kilka razy w roku, co uzasadniano przyjęciem przez niego święceń. Natomiast biskupi i przełożeni zakonni powinni byli troszczyć się o to, aby ich kapłani celebrowali Eucharystię przynajmniej w niedziele i święta³⁹. Można przypuszczać, że ewentualność tak rzadkiego celebrowania wynikała czasami z faktu, iż wielu z kapłanów utrzymywało się z beneficjów, takich jak pola uprawne na wsiach czy kamienice czynszowe w miastach. Natomiast niektórzy biskupi posiadali rodowe majątki w formie rozległych latyfundiów. Nie istniał zatem mobilizujący czynnik materialny w postaci stypendiów mszalnych, a potrzeba sprawowania Mszy wpływała głównie z osobistej pobożności i poczucia obowiązku wobec wiernych powierzonych ich duszpasterskiej pieczy.

Obowiązujący dzisiaj kodeks zawiera przepis o powinności częstego celebrowania Eucharystii, a nawet usilnie zaleca codzienną celebrację, nawet gdy obecność na niej wiernych nie jest możliwa. Zawiera również motyw takich dyspozycji – ponieważ stanowi to czynność Chrystusa i Kościoła, którą podczas sprawowania

³⁷ Zob. kan. 803 KPK 1917.

³⁸ Zob. kan. 902 KPK 1983.

³⁹ Zob. kan. 805 KPK 1917.

kapłani wypełniają jako swoje główne zadanie⁴⁰. Sprawowanie Eucharystii jest bowiem dokonywaniem dzieła odkupienia i właśnie w tym celu kapłani przyjmują święcenia⁴¹. I nie ma tutaj znaczenia, czy kapłani utrzymują się dzisiaj ze stypendiów mszalnych, tak jak to ma miejsce zasadniczo w Polsce, czy też z pensji wypłacanych przez władze państwowe (np. w Niemczech) lub kościelne (np. w USA).

W okresie pomiędzy oboma kodeksami zmieniły się przepisy dotyczące czasu, w którym zezwala się na celebrowanie Mszy Świętych. Według kodeksu Pio-Benedyktynskiego Eucharystię można było sprawować najwcześniej jedną godzinę przed świtem, najpóźniej zaś godzinę po południu. Wyjątek stanowiła uroczystość Bożego Narodzenia, kiedy możliwe było rozpoczęcie Mszy parafialnej albo konwentualnej o północy, ale tylko po otrzymaniu na to papieskiego zezwolenia oraz sprawowanie w ten dzień Mszy w kaplicach zakonnych lub oratoriach, w których przechowywano Najświętszy Sakrament⁴². Według przepisów kodeksu Jana Pawła II sprawowanie Eucharystii może być dokonywane o jakiegokolwiek godzinie, z wyjątkami określonymi w prawie liturgicznym⁴³. Oprócz ograniczeń przewidzianych kanonem, należy jeszcze wspomnieć o innych, podyktowanych dobrem wiernych i pełnią posługą kapłańską. Wymaga to ułatwienia możliwości uczestniczenia w Eucharystii i ustalenia w tym celu konkretnych godzin odprawiania Mszy Świętych⁴⁴.

Poważne zmiany kodeksowe nastąpiły także w kwestii szafarzy udzielających Komunii Świętej. W dawnym prawie zwyczajnymi szafarzami byli jedynie biskup i prezbiter, natomiast nadzwyczajnym diakon. Nadzwyczajny szafarz mógł pełnić swoją funkcję po uzyskaniu zezwolenia ordynariusza albo proboszcza, którego udzielano po zaistnieniu ważnego powodu. W nagłych przypadkach wystarczyło domniemanie udzielenia takiego zezwolenia⁴⁵. *Novum*, które pojawiło się w kodeksie z 1983 roku, było uznanie diakona za zwyczajnego szafarza Komunii oraz określenie nowych osób jako szafarzy nadzwyczajnych – akolitów i osób wyznaczonych przez ordynariusza miejsca⁴⁶. Oczywiście z przypomnieniem (podobnie

40 Zob. kan. 904 KPK 1983.

41 Por. M. Pastuszko, *Najświętsza Eucharystia według kodeksu Jana Pawła II*, Kielce 1997, s. 77.

42 Zob. kan. 821 KPK 1917.

43 Zob. kan. 931 KPK 1983.

44 Por. E. Górecki, *Najświętsza Eucharystia, w: Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. III/2, s. 115.

45 Zob. kan. 845 KPK 1917.

46 Zob. kan. 910 KPK 1983.

jak w wielu innych wcześniej omawianych kwestiach), że to nowe rozwiązanie kodeksowe było wprowadzane przez wcześniejsze prawodawstwo posoborowe⁴⁷.

Zgodnie z wielowiekową tradycją kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku stanowił, że Komunię Świętą można przyjmować tylko jeden raz w ciągu dnia. Istniały dwa wyjątki od tej reguły: przyjęcie Wiatyku przez osobę umierającą, a także powtórne przystąpienie w celu zabezpieczenia Eucharystii przed znieważeniem⁴⁸. Normy obecnego kodeksu zmieniają poważnie prawo wiernych do Eucharystii, stanowiąc, że osoba, która przyjęła Komunię Świętą, może ją przyjąć ponownie, z zastrzeżeniem, iż uczestniczy przy tej okazji we Mszy. Zachowano normę o możliwości powtórznego przystąpienia w niebezpieczeństwie śmierci, w formie Wiatyku⁴⁹. Zatem w zwyczajnych okolicznościach możliwe jest przystąpienie do Eucharystii dwa razy w ciągu dnia⁵⁰.

Ostatnią zmienioną kwestią, która jak się wydaje wymaga omówienia, jest post eucharystyczny. W starym kodeksie dyscyplinę tego postu regulowały dwa kanony. Od północy przed przystąpieniem do Komunii nie wolno było spożywać pokarmów oraz napojów, w tym nawet lekarstw. Post nie obowiązywał w niebezpieczeństwie śmierci, kwestia lekarstwa i płynów nie dotyczyła chorych, gdy chorowali przynajmniej od miesiąca i nie było nadziei na szybkie wyzdrowienie⁵¹. W przypadku kapłanów było podobnie, za wyjątkiem przypadków: dokończenia konsekracji, kiedy ta za pierwszym razem okazała się nieważna z powodu niewłaściwej materii eucharystycznej, konieczności konsekracji Wiatyku, dla uniknięcia zgorzenia, gdy kapłan przypomniał sobie, że nie jest na czczo i w przypadku neoprezbitera, który przez roztargnienie zapomniał o poście⁵².

Dzisiejsze przepisy kodeksowe poważnie łągodzą omawianą dyscyplinę. Przed przystąpieniem do Komunii Świętej należy tylko przez godzinę powstrzymać się od pokarmów i napojów. Istnieją też wyjątki – woda i lekarstwa. Kapłan odprawiający już Mszę, nie musi zachowywać postu przed następnymi. Ponadto od postu eucharystycznego zwolniono osoby chore lub w podeszłym wieku oraz ich

47 Paulus PP. VI, *Motu proprio Ministeria quaedam*, 15.08.1972, „Acta Apostolicae Sedis” 64 (1972), s. 529–534; Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Instructio Immensae caritatis*, 29.01.1973, „Acta Apostolicae Sedis” 65 (1973), s. 264–271.

48 Zob. kan. 857–858 KPK 1917.

49 Zob. kan. 917, kan. 921 § 1 KPK 1983.

50 Szerzej na ten temat w: M. Pastuszko, *Najświętsza Eucharystia*, Kielce 1997, s. 165–167.

51 Zob. kan. 858 KPK 1917.

52 Zob. kan. 808 KPK 1917; por. M. Pastuszko, *Najświętsza Eucharystia*, s. 178.

opiekunów⁵³. Przepisy zostały zmienione w celu ułatwienia możliwości przyjmowania Komunii Świętej, kosztem przygotowania niejako fizycznego ludzkiego ciała. Przygotowanie duchowe uznano wyraźnie za istotniejsze.

Zakończenie

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego mają za zadanie towarzyszyć człowiekowi w całym jego życiu ukierunkowanym na zbawienie. Chrzest otwiera bramę do wspólnoty Kościoła, bierzmowanie pomaga w duchowym dojrzewaniu chrześcijanina, a Eucharystia udziela pokarmu, aby wierny miał siły przebywać ziemską drogę, ponosząc jak najmniejsze straty duchowe. Z tego powodu właśnie te trzy sakramenty znajdują się w kręgu szczególnego zainteresowania teologów i kanonistów. Niniejsze opracowanie ukazuje kanoniczną dyscyplinę sprawowania wspomnianych sakramentów z punktu widzenia nowości wprowadzonych w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, w porównaniu z pierwszym kodeksem, nazywanym Pio-Benedyktyńskim.

Kodeks papieża Jana Pawła II w odniesieniu do sakramentu chrztu wprowadza wiele istotnych innowacji. Nie utrzymuje już rozróżnienia między chrztem uroczystym i prywatnym, bowiem ustawodawca uznał, że każda forma chrztu ma charakter publiczny – jako wprowadzenie do Kościoła. Zwyczajnymi szafarzami tego sakramentu według starego prawa kodeksowego byli biskupi i prezbiterzy. Do nadzwyczajnych zaliczano diakonów oraz innych ludzi udzielających chrztu prywatnego w niebezpieczeństwie śmierci (np. rodziców, którzy mogli chrzczyć w niebezpieczeństwie śmierci dziecka). Kodeks z 1983 roku także rozróżnia szafarzy zwyczajnych i nadzwyczajnych, jednak do grupy zwyczajnych dodatkowo zalicza diakona. Szafarzami nadzwyczajnymi są katechista, inna osoba wyznaczona przez ordynariusza miejsca, a w przypadku konieczności każdy człowiek posiadający odpowiednią intencję.

W kwestii osoby przyjmującej chrzest kodeks Pio-Benedyktyński zobowiązywał dorosłego do wysłuchania Mszy Świętej zaraz po przystąpieniu do chrztu. Aktualnie obok uczestnictwa w Eucharystii wraz z przyjęciem Komunii Świętej pojawiła się nowa dyspozycja – bierzmowania go zaraz po ceremoniach

53 Zob. kan. 919 KPK 1983.

chrzcielnych. Jednoczesne udzielanie wszystkich trzech sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego to posoborowe nawiązanie do praktyki z pierwszych wieków chrześcijaństwa.

Zmiany kodeksowe dotyczą również chrzestnych. W starym kodeksie znajdował się wymóg posiadania przynajmniej jednego chrzestnego, z możliwością dopuszczenia dwojga chrzestnych różnej płci. Obecny kodeks wprowadził do normy istotne zastrzeżenie: „o ile to jest możliwe”, przyjmujący powinien mieć chrzestnego lub dwoje chrzestnych. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku rozróżniał pomiędzy nieważnością i niegodziwością pełnienia urzędu chrzestnego. Osoba podejmująca nieważnie wspomniane zadanie traciła prawa i obowiązki z tym związane, bo faktycznie nie stawała się chrzestną – chrześniak nie miał zatem chrzestnego. Aktualne prawo przewiduje jedynie pełnienie urzędu chrzestnego w sposób niegodziwy, o ile nie spełnia się wymogów ujętych w kodeksie.

Kodeks Jana Pawła II odróżnia od poprzedniego ponadto podniesienie wieku chrzestnego – do ukończenia przez niego szesnastego roku życia oraz umożliwienie biskupom diecezjalnym określenie innego wieku niż określony w kanonie.

W obowiązującym obecnie prawie kanonicznym pojawił się również wymóg prowadzenia przez chrzestnego życia zgodnego z wiarą oraz uprzedniego przyjęcia sakramentu bierzmowania.

Poważne zmiany dyscyplinarne dotyczą szafarza bierzmowania. W kodeksie Pio-Benedyktyńskim zasadniczo był nim biskup, jako szafarz zwyczajny; do szafarzy nadzwyczajnych zaliczano prezbiterów będących równocześnie kardynałami oraz wikariuszy i prefektów apostolskich, opatów i prałatów udzielnych. Prezbiterzy mogli także bierzmować po otrzymaniu specjalnego indultu. Przepisy kanoniczne nie wspominały o możliwości udzielenia bierzmowania przez prezbitera kandydatowi do sakramentu będącemu w niebezpieczeństwie śmierci. Obowiązujący obecnie kodeks znacznie rozszerzył kompetencje prezbitera jako szafarza nadzwyczajnego bierzmowania: może on bierzmować, kiedy z urzędu lub na zlecenie biskupa diecezjalnego udziela chrztu osobie dorosłej, albo przyjmuje ochrzczonego do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim oraz gdy kandydat znalazł się w niebezpieczeństwie śmierci.

W kodeksie z 1983 roku nie znalazła się już deklaracja mówiąca o tym, że bierzmowanie nie jest konieczne do zbawienia. Istnieje natomiast zobowiązanie wszystkich wiernych do jego przyjęcia w odpowiednim czasie. Inną nowością jest określenie wieku kandydatów do bierzmowania. Wcześniejszy kodeks zawierał normę, według której proboszczowie powinni się troszczyć o to, aby wierni przystępowali

do sakramentu w odpowiednim czasie. Kandydatów zazwyczaj bierzmowano po ukończeniu siódmego roku życia. W kodeksie Jana Pawła II wiek został dokładniej doprecyzowany – sakrament powinno się przyjmować w pobliżu wieku rozeznania, chyba że konferencja biskupów określiła inny wiek.

Norma kodeksu z 1983 roku w przeciwieństwie do wcześniejszej stanowi, że wypada, aby funkcję świadka przyjął ktoś z chrześniych bierzmowanego, co wcześniej nie było możliwe. Nie ma również przepisu zalecającego, by świadek i bierzmowany byli tej samej płci.

W odniesieniu do sakramentu Eucharystii poważną zmianą kodeksową było rozszerzenie możliwości koncelebrowania Mszy Świętej. Stary kodeks bardzo ograniczał takie przypadki. Wymagano, aby kapłan sprawował Mszę Świętą przynajmniej kilka razy w roku, co uzasadniano przyjęciem przez niego święceń. Natomiast biskupi i przełożeni zakonni powinni byli troszczyć się o to, aby ich kapłani celebrowali Eucharystię przynajmniej w niedziele i święta. Dzisiaj obowiązujący kodeks zawiera przepis o powinności częstego celebrowania Eucharystii, a nawet usilne zalecenie codziennej celebracji, nawet gdy obecność na niej wiernych nie jest możliwa. Zawiera również motyw takich dyspozycji – ponieważ stanowi to czynność Chrystusa i Kościoła, którą podczas sprawowania kapłani wypełniają jako swoje główne zadanie. Sprawowanie Eucharystii jest bowiem dokonywaniem dzieła odkupienia, i właśnie w tym celu kapłani przyjmują święcenia.

Według kodeksu Pio-Benedyktyńskiego Eucharystię można było sprawować najwcześniej jedną godzinę przed świtem, najpóźniej zaś godzinę po południu. Według przepisów kodeksu Jana Pawła II jej sprawowanie może być dokonywane o jakiegokolwiek godzinie, z wyjątkami określonymi w prawie liturgicznym. Poważne zmiany nastąpiły także w kwestii szafarzy udzielających Komunii Świętej. W prawie dawnym zwyczajnymi szafarzami byli jedynie biskup i prezbiter, natomiast nadzwyczajnym diakon. *Novum*, które pojawiło się w kodeksie z 1983 roku, było uznanie diakona za zwyczajnego szafarza Komunii oraz określenie nowych osób jako szafarzy nadzwyczajnych – akolitów i osób wyznaczonych przez ordynariusza miejsca.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku stanowił, że Komunię Świętą można przyjmować tylko jeden raz w ciągu dnia. Istniały dwa wyjątki od tej reguły: przyjęcie Wiatyku przez osobę umierającą, a także powtórne przystąpienie w celu zabezpieczenia Eucharystii przed znieważeniem. Normy obecnego kodeksu poważnie rozszerzają prawo wiernych do Eucharystii, stanowiąc, że osoba, która przystąpiła już do Komunii Świętej, może ją przyjąć ponownie, z zastrzeżeniem, iż uczestniczy przy tej okazji we Mszy.

Zmieniono również dyscyplinę dotyczącą postu eucharystycznego. Wcześniej już od północy przed przystąpieniem do Komunii nie wolno było spożywać pokarmów oraz napojów, nawet lekarstw. Dzisiejsze przepisy kodeksowe znacząco łagodzą omawiane ograniczenia. Przed przystąpieniem do Komunii Świętej należy tylko przez godzinę powstrzymać się od pokarmów i napojów. Istnieją też wyjątki – woda i lekarstwa.

Reasumując, można stwierdzić, że prawo zawarte w kodeksie z 1983 roku w zakresie sakramentów chrztu, bierzmowania i Eucharystii w porównaniu do wcześniejszego zawiera wiele nowych rozwiązań, łagodzących dyscyplinę, ułatwiających wiernym ich przyjmowanie, czy też precyzujących pewne kryteria wyróżniające katolika od innych osób.

ABSTRACT

An innovative approach to the discipline of the sacraments of Christian initiation in the 1983 Code of Canon Law

In 2017, the Church celebrated the 100th anniversary of the publication of the first Code of Canon Law, also known as the Pio-Benedictine Code. The year 2003 is associated with another important date – forty years ago the second Code of Canon Law was published, promulgated by Pope John Paul II. The two were separated by sixty-six years during which the former was in force. This study shows the differences in canonical regulations regarding the sacraments of Christian initiation, in terms of novelties introduced in the 1983 code, compared to the previous one. There were quite a few such novelties. The study does not contain the provisions that appeared after the promulgation of the first code and before the promulgation of the second. It is primarily about the extremely rich post-conciliar legislation (after the Second Vatican Council). There are mainly two reasons for this: the analysis of these documents would have to be extremely extensive, due to their large number, and because comparing the two codes directly, one can clearly and distinctly notice the innovative approach to the sacraments in the contemporary church legislator, compared to the solutions from the beginning of the twentieth century.

Keywords: baptism, confirmation, Eucharist, Code of Canon Law, innovative approaches to law on the sacraments of Christian initiation

ABSTRAKT

Nowatorskie ujęcie dyscypliny sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego w „Kodeksie prawa kanonicznego” z 1983 roku

W 2017 roku Kościół obchodził setną rocznicę wydania pierwszego kodeksu prawa kanonicznego, zwanego również Pio-Benedyktyńskim. Rok 2003 wiąże się z kolejną, ważną datą – czterdzieści lat temu ukazał się drugi kodeks prawa kanonicznego, promulgowany przez papieża Jana Pawła II. Oba dzieliło sześćdziesiąt sześć lat, w czasie których obowiązywał pierwszy z nich. W niniejszym opracowaniu zostały ukazane różnice w przepisach kanonicznych dotyczących sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, pod kątem nowości wprowadzonych w kodeksie z 1983 roku, w porównaniu do wcześniejszego. Takich nowości było stosunkowo dużo. Opracowanie nie zawiera przepisów, które ukazały się po promulgacji pierwszego kodeksu i przed promulgacją drugiego. Chodzi tu przede wszystkim o niezwykle bogate prawodawstwo posoborowe (po soborze watykańskim II). Powody tego są głównie dwa: analiza tych dokumentów – ze względu na ich liczebność – musiała być niezwykle obszerna oraz dlatego, że porównując bezpośrednio oba kodeksy można w sposób klarowny, wyraźny, zauważyć nowatorskie ujęcie sakramentów u współczesnego prawodawcy kościelnego, w porównaniu z rozwiązaniami z początku XX wieku.

Słowa kluczowe: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, kodeks prawa kanonicznego, nowatorskie ujęcia prawa

BIBLIOGRAFIA

1. Bączkowicz F., Baron J., Stawinoga W., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, Opole 1958.
2. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus 27.05.1917*, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–593.
3. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
4. Górecki E., *Najświętsza Eucharystia*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. III/2, Poznań 2011, s. 83–140.

5. Krzywda J., *Sakramenty*, w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. III/2, Poznań 2011, s. 15–82.
6. Pastuszko M., *Najświętszą Eucharystia według kodeksu Jana Pawła II*, Kielce 1997.
7. Pastuszko M., *Sakrament bierzmowania (kanony 879–896)*, Kielce 2005.
8. Pontificium Consilium ad Unitatem Christianorum fovendam, *Directorium oecumenicum noviter compositum*, 26.03.1993, „*Acta Apostolicae Sedis*” 85 (1993), s. 1039–1119.
9. Paulus PP. VI, *Motu proprio Ministeria quaedam*, 15.08.1972, „*Acta Apostolicae Sedis*” 64 (1972), s. 529–534.
10. Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Instructio Immensae caritatis*, 29.01.1973, „*Acta Apostolicae Sedis*” 65 (1973), s. 264–271.
11. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 104–166.